

PRVE HRVATSKE STUDENTICE NA SVEUČILIŠTU U ZÜRICHU

Luka Boršićⁱ, Ivana Skuhala Karasmanⁱⁱ

Primljen: 14. 1. 2025.
Prihvaćen: 24. 3. 2025.

Pokret žena srednjeg i višeg sloja u zahtjevima za višim obrazovanjem kao puta prema emancipaciji, koji je idejno započeo još u osamnaestom stoljeću, postajao je sve jači i organiziraniji tijekom devetnaestog stoljeća. Sveučilište u Zürichu je 1864. godine dopustilo studiranje ženama i time je postalo jedno od prvih sveučilišta koje je otvorilo vrata ženama. Na njemu su osim Švicarki studirale i strankinje koje se u svojim zemljama još uvijek nisu mogle upisati na fakultete kao redovne studentice. Među njima bile su i Hrvatice. U članku su obrađene Hrvatice koje su od 1874. do početka Prvog svjetskog rata doktorirale na ciriškom sveučilištu. Filozofiju su doktorirale Helene Druskowitz i Elza Kučera. Vera Philippović, Ada Broch i Zora Prica doktorirale su englesku književnost, a Isolde Betlheim, Zora Živković i Katica Jakšić Musulin medicinu.

Ključne riječi: visokoškolsko obrazovanje; Sveučilište u Zürichu; žene; Hrvatice

1. Uvod¹

Prvi sustavniji pokušaj društvenog preokreta tradicionalne pozicije žena kao isključivo neobrazovanih domaćica i majki dogodio se u dru-

ⁱ Luka Boršić, Institut za filozofiju, Ulica grada Vukovara 54, 10000 Zagreb, Hrvatska; luka@ifzg.hr; <https://orcid.org/0000-0001-7432-7880>

ⁱⁱ Ivana Skuhala Karasman, Institut za filozofiju, Ulica grada Vukovara 54, 10000 Zagreb, Hrvatska; ivana@ifzg.hr; <https://orcid.org/0000-0001-7769-5259>

¹ Članak je rezultat istraživanja na projektu *Nove teme u hrvatskoj filozofiji od 1874. do 1945. godine*, IP-2022-10-5438 koji financira Hrvatska zaklada za znanost. Svi prijevodi na hrvatski jezik u ovome članku su naši.

goj polovici devetnaestog stoljeća. Tomu je mnogo razloga, a najvažniji su sljedeći. Prvo, u drugoj polovici devetnaestog stoljeća industrijska revolucija i razvoj kapitalizma promijenili su stubokom društvene odnose. S jedne strane, industrijalizacija je inicijalno bila štetna za žene jer je rani kapitalizam iskoristio patrijarhalne strukture za svoje interese kako bi održao jeftinu ili čak besplatnu radnu snagu žena, dijeleći radnike prema rodu, rasi itd. No, s druge strane, stvaranje novih ekonomskih odnosa te novog i mnogobrojnog staleža, radništva, omogućilo je nastanke različitih masovnih pokreta čime je, po prvi puta, bio moguće tražiti jednaka društvena i ekonomska prava za muškarce i žene prema važnosti za proizvodnju. Osim borbe za jednaka radnička prava i bolje radne uvjete, ta je promjena imala i mnoge druge posljedice za položaj žena: počelo se dovoditi u pitanje podložnost žena u braku, osobito oduzimanjem njihove osobne imovine u korist supruga, izrazito nejednako tretiranje preljuba, praktičku nemogućnost razvoda, nasljedna prava i slično. Šezdesetih godina devetnaestog stoljeća započele su s radom prve ženske udruge u zapadnoj Europi, a sedamdesetih i osamdesetih godina istog stoljeća val feminizma zahvatio je većinu Europe. Premda su traženja za većim ženskim pravima bila usredotočena oko dva glavna cilja – boljeg osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja djevojaka i poboljšanje bračnih uvjeta – ipak je ubrzo i pitanje visokoškolskog obrazovanja za žene postalo aktualno.

Kako bi proizvodnja bila što učinkovitija i razvoj kapitala napredovao, trebalo se pobrinuti za određeni stupanj obrazovanosti. Nastanak masovnog radničkog staleža imao je i drugih posljedica: nastala je potreba za većim brojem različitih zaposlenja na mjestima povezanima sa sve brojnijim radništvom, kao što su to liječničke, administrativne, socijalne i druge službe, a koje zahtijevaju i viši stupanj obrazovanja.

Nadalje, pokret žena srednjeg i višeg sloja u zahtjevima za višim obrazovanjem kao puta prema emancipaciji, koji je idejno započeo još u osamnaestom stoljeću, postajao je sve jači i organiziraniji tijekom devetnaestog stoljeća, tj. sve više žena je tražilo način da se obrazuju.² No,

² U tom kontekstu obično se ističu Francuskinja Olympe de Gouges (1748. – 1793.) i njezina *Deklaraciju o pravima žene i građanke* iz 1791. te Engleskinja Mary Wollstonecraft i njezina *Obrana prava žena: s osvrtima na političke i moralne teme* iz 1792. godine kao preteče tog građanskog feminizma viših slojeva.

premda nam je taj dio pokreta za emancipaciju žena ostavio filozofski i intelektualno zanimljiva svjedočanstva, ipak je on bio ograničen na relativno mali broj žena i bio je vrlo uskog dosega, a često je bio odvojen, ako ne i protivan ženskoj emancipaciji nižih ekonomskih i društvenih slojeva.³

Naposljetku treba spomenuti i specifične političke okolnosti. Naime, nakon nemira sredinom devetnaestog stoljeća, uslijedilo je sjedinjenje Italije i Njemačke, Rusko-turski rat, slabljenje Otomanskog carstva i, općenito, jačanje sila i pripreme za nadolazeći rat. Mnogi su, predviđajući ratna zbivanja, razmišljali o važnosti medicinske skrbi i pritom posebnoj ulozi žena. Stoga nije čudo da su prva viša obrazovanja za žene bila upravo medicinska.

2. Počeci sustavnog ženskog visokog obrazovanja u Europi

U drugoj polovici devetnaestog stoljeća većina europskih sveučilišta dopustila je upis ženama, što je u ono doba izazvalo mnoge polemike.⁴ Uglavnom, te su se polemike vodile oko dviju tema. Prvo i najvažnije pitanje bilo je odraz vala mizoginije koji je karakterizirao drugu polovicu devetnaestog stoljeća kad su mnogi onodobni veliki umovi raspravljali o tomu jesu li žene kao biološka bića uopće sposobne za neke više mentalne procese. Drugo pitanje bilo je više formalne naravi, to jest, većina sveučilišta zahtijevala je prethodno srednjoškolsko obrazovanje kao uvjet za upis. Kako je srednjoškolsko žensko obrazovanje tada još bilo u povojima, žene obično nisu zadovoljavale taj formalan uvjet upisa pa se je prvo trebalo pobrinuti za to da se osnuju institucije koje bi ženama ponudile takvo obrazovanje. Naravno, ta su dva pitanja bila međusobno povezana i o tomu postoji mnogo literature. Kao primjer možemo navesti raspravu između dvojice njemačkih fiziologa: Ludimara Hermann, koji je od 1868. do 1884. godine bio redoviti profesor fiziologije na Sveučilištu u Zürichu, a od 1878. do 1880. i rektor toga sveučilišta, i Theodora Bischoffa, koji je kao profesor anatomije u Münchenu 1872.

³ Od onovremenih izvora možemo primjerice navesti Davies (1866), Lange (1889), a od suvremenih Bussemer (1985), Mazón (2003), Rowold (2010).

⁴ Osim polemike Hermann (1872) i Bischoffa (1872) o kojoj više u nastavku, od onovremenih izvora možemo navesti Böhmert (1870), von Scheel (1873) i Rehm (1901).

godine objavio spis u kojem se oštro protivio ideji da se ženama dopusti studiranje medicine. Svoje argumente iznio je na temelju »anatomskih« analiza mozga i lubanje, na temelju čega je »zaključio« da žene nemaju intelektualne sposobnosti potrebne za akademske studije i karijere. Posebno je bio protiv toga da žene ulaze u medicinsku struku, navodeći da bi to uništilo osobine koje smatra ključnima za žensku prirodu, a to su ćudoređe, stidljivost, suosjećanje i milosrđe (Bischoff, 1872). Na taj pamflet odgovorio je Hermann. On je svakako bio napredniji od Bischoffa i branio je važnost dopuštanja žena da studiraju medicinu, no ipak je priliv žena na ciriško sveučilište držao neizvjesnim eksperimentom i strepio je od »neizmjerne nesreće koja bi uništila sveučilište, naime to da još u ovom eksperimentalnom stadiju broj studentica jednog dana bude veći od broja studenata« (Hermann, 1872, 13).

Ostanemo li na primjerima švicarskih sveučilišta, koja su u to doba bila među najnaprednijima glede ženskog studiranja, imamo zanimljiv primjer s bazelskog sveučilišta. Iako je u sedmom i osmom desetljeću devetnaestog stoljeća ženama bio omogućen studij i polaganje ispita u Zürichu, Bernu, Ženevi, Lausanni i Neuenburgu, bazelsko sveučilište nije bilo toliko napredno. Ovdje valja spomenuti Susannu Rubinstein (1847. – 1914.). Ona se, zainteresirana predavanjima koja je slušala u Pragu i Leipzigu, pokušala prvo upisati kao studentica u Leipzigu, no tamo ju je Theodor Fechner (1801. – 1887.) grubo odbio.⁵ Godine 1874. pokušala se upisati na Sveučilište u Baselu, s izrazitom željom da studira kod Friedricha Nietzschea, za što je od njega dobila i podršku i preporuku, no njezina je molba bila odbijena. Naposljetku se upisala na Sveučilište u Bernu, na kojem je bila prva žena promovirana u doktoricu filozofije i to iste, 1874. godine. Ipak, 1890. grad Basel dopustio je upis ženama na Sveučilište na tzv. *probnoj osnovi* i to samo za žene

⁵ Sama Susanna Rubinstein ovako je prepričala taj susret: »Ondje [u Leipzigu] bi rado slušala predavanja nedavno preminulog psihologa i mistika Theodora Fechnera, no kod njega nije bila dobro primljena. 'Kad sam došla k njemu', ispričala mi je jednom Susanne Rubinstein na svoj šarmantan način, 'sjedio je za pisačim stolom, dok je njegova supruga plela. Oboje su me primili vrlo ljubazno, no kad sam profesoru iznijela svoju molbu, scena se promijenila. Pogledao me s prijezirom i rekao: 'Kakva bi vam korist bila da vam i dopustim pohadati kolegij, kad ionako to ne biste razumjeli.' Profesorova mu se žena pridružila riječima: 'Kako se uopće može očekivati od neke ženske da sve to shvati?!'« (Kohut, 1889, 21–22).

koje su svoje prethodno obrazovanje stekle u Baselu. Strankinjama nije bio dozvoljen upis na bazelsko sveučilište.

S druge strane, bilo je i hvalevrijednih suprotnih primjera na srednjoeuropskim sveučilištima. Profesor prava na Sveučilištu u Erlangenu Hermann Rehm navodi dva razloga zbog čega je ženama dozvoljeno studiranje:

»Napori usmjereni na prijem žena u visoko obrazovanje su dvojake prirode, ekonomske i etičke. Posebnost je u motivu. Neki teže puštanju visokog obrazovanja za žene kako bi otvorili novu mogućnost ponude za žene. Za druge, motivacija je osigurati da ženski spol bude ravnopravan s muškom populacijom u znanstvenim pitanjima. Razlika se može detaljnije vidjeti u raznim stvarima. Za ekonomski, materijalni ženski pokret, promicanje ženskih studija je, pod svim okolnostima, samo sredstvo za postizanje cilja. Ono što joj je važno nije da se podigne razina ženskog obrazovanja ili da se žene upoznaju sa znanstvenim problemima, nego da se ženama otvori novi izvor egzistencije kroz stjecanje znanstvenih znanja. Razina znanja koju žena stekne treba poslužiti kao osnova za njezino profesionalno djelovanje, tj. služiti aktivnosti koja ih kontinuirano, potpuno i neprekinuto zaokuplja i koja im osigurava sredstva za dovoljan život. Za drugi smjer, međutim, stjecanje akademskog obrazovanja za žene samo je sebi cilj. Žena teži znanstvenim spoznajama ne da bi mogla iskoristiti stečeno obrazovanje, nego radi samog obrazovanja. Nevažno je da li to može ili želi koristiti. Suprotnost između ta dva gledišta također se pokazuje različitim vremenima u kojima su se pojavili. Etičko nastojanje je starije, seže do godina Francuske revolucije; ispada da je izdanak ideje jednakosti. Ekonomska težnja javila se kasnije, s padom vjerojatnosti udaje za djevojke viših klasa kao rezultat transformacije ekonomskih uvjeta od sredine prošlog stoljeća.« (Rehm, 1901, 5)

Studiranje postaje alternativa braku i sve više mladih djevojaka odlučuje se za obrazovanje i samostalni život. Stjecanje određenog stupnja obrazovanja omogućilo im je, osim emocionalne, i materijalnu neovisnost. Kao što se vidi iz dolje navedenih primjera, u početku je na europskim sveučilištima mali broj žena upisivalo studij, no s godinama taj je broj rastao. No ne treba zanemariti sve veću želju žena da u svakom pogledu imaju jednaka prava kao i muškarci. To, između ostaloga, znači da žene traže pristup sveučilištima i, općenito, boljem obrazovanju. Nije slučajno da su prve studentice ujedno vrlo često bile pionirke sufražetskog pokreta u Europi.

Prije druge polovice devetnaestog stoljeća prisutnost žena na sveučilištima pripada pretežno anegdotalnoj povijesti.⁶

Najdužu povijest prisutnosti žena u sveučilišnom životu ima Italija. Laura Bassi (1711. – 1778.) bila je prva žena koja je stekla doktorat iz znanosti i druga koja je doktorirala filozofiju. Prije nje je doktorat iz filozofije na Sveučilištu u Padovi stekla Elena Cornaro Piscopia (1646. – 1684.). No, to su bile iznimke. Sveučilišta u Italiji službeno su svoja vrata ženama otvorila 1875. godine, no do 1883. godine praktički nisu upisivala žene. Nakon 1883. godine nekoliko je žena steklo diplome i otvorile su put budućim generacijama. Utvrditi sa sigurnošću »prvu« u apsolutnom smislu je složeno, budući da izvori ne donose uvijek preciznu kronologiju za svaki fakultet i sveučilište. Ipak, možemo spomenuti neke pionirke koje su stekle doktorate u različitim disciplinama. Ernestina Paper (rođena kao Ernestina Puritz-Manassé, 1846. – 1926.) diplomirala je medicinu na Sveučilištu u Firenci 1877. godine, postavši jedna od prvih liječnica u Italiji (Govoni, 2009). Maria Montessori (1870. – 1952.), pedagoginja, znanstvenica, filozofkinja i dječja neuropsihijatričarka, diplomirala je medicinu na Sveučilištu u Rimu 1896. godine, postavši jedna od prvih liječnica u Italiji i prva žena koja je diplomirala medicinu na Sveučilištu u Rimu (Kramer, 1976). Njezin doprinos razvoju Montessori metode obrazovanja priznat je na međunarodnoj razini. Lidia Poët (1855. – 1949.) diplomirala je pravo na Sveučilištu u Torinu 1881. godine i postala jedna od prvih odvjetnica u Italiji. Međutim, njezin upis u odvjetničku komoru odbijen je zbog njezinog spola, otvarajući raspravu o pitanju pristupa žena pravnim profesijama (Ricci, 2022).

Prva žena u Francuskoj koja je stekla stupanj bakalaureata na Sveučilištu u Lyonu 1861. godine bila je književnica Julie-Victoire Daubié (1824. – 1874.). Stupanj sveučilišnog licencijata stekla je na Sveučilištu u Lyonu 1871. godine (Bulger, 1997). Učiteljica Emma Chenu (1835. – 1912.) stekla je 1863. godine bakalaureat na pariškom sveučilištu, a

⁶ Obično se tu ističu imena Talijanka Bettisio Gozzadini (oko 1209. – 1261.), Novelle d'Andrea (1312. – ?) i njezine sestre Bettine d'Andrea (umrla 1335.), sa Sveučilišta u Bologni, kao prve predavačice na nekom europskom sveučilištu. No, osim vrlo šturih ostataka kao što su nadgrobni spomenici, o njima gotovo ništa ne znamo mimo anegdota.

bila je prva Francuskinja koja je stekla stupanj sveučilišnog licencijata i to 1868. godine na istom sveučilištu (*Le Petit Journal*, 1868).

Godine 1868. Sveučilište u Londonu glasalo je za dopuštenje ženama da pristupe »Općem ispitu za žene«. Godinu dana kasnije, devet žena pristupilo je polaganju sveučilišnog ispita, a šest ih je ispit i položilo.⁷

U carskoj Rusiji, Sveučilište u Petrogradu prvo je dopustilo ženama da slušaju predavanja, i to još od ranih 1860-ih godina. One su morale imati završenu srednju školu te najmanje dvadeset i jednu godinu. U jednom je času ženama ponovno bilo zabranjeno studiranje, no usprkos tomu, prva žena koja je stekla diplomu bila je Varvara Alekandrova Kaševarova, koja je 1868. godine dobila liječničku diplomu s prestižne Vojno-medicinske akademije petrogradskog sveučilišta jer je bila voljna liječiti žene kojima je vjera zabranjivala da ih liječe muškarci (Johanson, 1987, 17, 25, 29). Ovdje svakako moramo spomenuti Ruskinju Nadeždu Suslovu, koja je 1867. godine položila medicinski ispit i obranila doktorsku tezu pa tako postala prva žena s doktorskom titulom na Sveučilištu u Zürichu i jedna od prvih žena s tom titulom u svijetu (Bonner, 1988, 464).

U Njemačkoj je situacija po žene bila nešto gora. Ovisno o pokrajinama, tek od 1900. godine ženama je bilo dopušteno to da se upišu kao redovite studentice i to pretežno medicine (Heidelberg 1900., 1901. Freiburg, Bavarska sveučilišta 1903. itd.; Stückerlein, 1916, 15). Godine 1896. u Prusiji je ženama dozvoljeno da budu slušačice na fakultetima. Redovito studiranje ženama prvo je dopušteno u Velikom vojvodstvu Badenu, 1900. godine. Prva redovita studentica u ostatku Njemačke bila je Johanna Kappes (1879. – 1933.) koja je studirala medicinu na Sveučilištu u Freiburgu od semestra 1899./1900. do 1904. kad je promovirana u doktoricu medicine (Albisetti, 1982, 121).

⁷ Takozvani *The General Examination for Women* sastojao se od najmanje šest ispita koje su žene morale položiti kako bi dobile *Certificate of Proficiency* (*Potvrda o stručnosti*). Prvih devet studentica na Sveučilištu u Londonu bile su: Marian Belcher (1849. – 1898.), književnica i sufražetkinja Louise Hume Creighton, Hendilah Lawrence, Sarah Jane Moody (1844. – 1916.), prva engleska pravica i sufražetkinja Eliza Orme (1848. – 1937.), Kate Spiller (1847. – 1915.), Mary Anna Baker Watson (1828. – 1901.), Isabella de Lancy West i Susannah Wood (1844. – 1939.) (Dyhouse, 1995)

Filozofski je fakultet Sveučilišta u Beču 1897. godine dozvolio upis ženama. Te godine na fakultet su se upisale tri studentice. Medicinski i Farmaceutski fakultet svoja su vrata studenticama otvorili 1900. godine. Prva žena koja je bila promovirana na bečkom sveučilištu bila je liječnica Gabriele Possanner von Ehrenthal (1860. – 1940.). Ona je, nakon studija medicine u Ženevi i Zürichu, 2. travnja 1897. godine položila rigorozum na bečkom sveučilištu (*Verzeichnis promovierter Frauen an der Universität Wien, 1897–1923, 1*).

Sveučilište u Budimpešti upisivalo je žene od 1895. godine. Prva žena, učiteljica i borkinja za ženska prava Vilma Glücklich (1872. – 1927.), diplomirala je fiziku i matematiku na Filozofskom fakultetu u Budimpešti 1896. godine (Zimmermann, 2006, 164).

Karlovo Sveučilište u Pragu počelo je upisivati studentice 1897. godine. Prva žena koja je doktorirala na tom sveučilištu 1901. godine bila je botaničarka i zoologinja Marie Zdeňka Baborová-Čiháková (1877. – 1937.). Anna Honzakova (1875. – 1940.) je pak bila prva žena koja je na tom sveučilištu 1902. godine diplomirala medicinu (*Matriky Univerzity Karlovy, 648*).

Kraljevsko sveučilište Franje Josipa u Zagrebu dopustilo je studiranje ženama 1901. godine. Prve studentice na tom sveučilištu bile su: Olga Dolovčak, Božena Kralj, Olga Herrak, Jozefina Krušec, Zdenka Marković, Slava Pecinovsky, Mira Perok, Anka Tkalac, Mira Kočonda, Josipa Steinkuševa, Ivana Rossi, Irena pl. Catinelli, Jiza Vavra, Katica Brozović, Cvijeta Cihlar, Ana Mihaldžićeva, Vidosava Radošević, Erna Rosmanith, Olga Šarinić i Vjera Tkalčić (Luetić, 2002, 194). Prva žena koja je doktorirala na zagrebačkom sveučilištu bila je Milica Bogdanović (1882. – 1973.) i to 1907. godine tezom *Car Julijan Apostat prema hrišćanstvu*, a prva žena koja je doktorirala filozofiju bila je Ivana Rossi (1892. – 1963.), 1916. godine tezom *Osnovne misli filozofije Henri Bergsona*.

U upisnoj knjizi (*Immatrikulationsbuch*) Sveučilišta u Bernu iz 1886. godine navedena je Njemica Ernestine Schröer kao prva studentica, no ona se nikada nije pojavila na Sveučilištu. Godine 1870. upisana je prva studentica Katarina Gončarova koja je na Sveučilištu u Bernu studirala kao gostujuća studentica dva semestra. Prva redovita studentica na bernskom sveučilištu upisala se 1872. godine. Riječ je o liječnici iz Kolumbije Anni Galvis-Hotz (1855. – 1934.) (*Geschichte*

des Frauenstudiums). Na bernskom sveučilištu kratko su vrijeme studirale hrvatska pedagoginja, prevoditeljica i pjesnikinja Štefa Iskra-Kršnjavi (1893. – 1895.) (Jurišić i Redakcija, 2005) i slovensko-hrvatska književnica Zofka Kveder (1899. godine) (Franjčić i Redakcija, 2013).

Sveučilište u Zürichu (*Universitas Turicensis*) osnovano je 1833. godine spajanjem teološkog, pravnog i medicinskog fakulteta. Bilo je to prvo europsko sveučilište koje je osnovala demokratska država, a ne Crkva ili monarhija. Ciriško sveučilište je 1864. godine dopustilo studiranje ženama. Time se upisalo u povijest kao sveučilište koje je među prvim europskim sveučilištima svoja vrata otvorilo studenticama. Prva studentica na ciriško sveučilište upisala se 1867. godine. Riječ je o Ruskinji Nadeždi Suslowoj (1842. – 1918.) koja je studirala medicinu. Prve studentice filozofije na ciriškom sveučilištu bile su Anna Pan iz Londona i Betty Frohnstein iz Petrograda koje su se upisale 1868. godine.⁸

Na ciriškom sveučilištu su osim Švicarka studirale i strankinje koje se u svojim zemljama još uvijek nisu mogle upisati na fakultete kao redovne studentice. Među strankinjama bilo je najviše Ruskinja. Strankinje su birale studij na ciriškom sveučilištu poglavito zbog toga što ono za strane studentice nije tražilo nikakvu potvrdu o prethodnom obrazovanju. Za razliku od njih studentice iz kantona Zürich morale su, ako su se željele upisati na studij, imati položenu maturu (Rogger i Bankowski, 2010, 46). Ova činjenica svakako je išla u korist djevojkama i ženama iz istočne i jugoistočne Europe koje su imale mnogo skromnije mogućnosti za formalno obrazovanje.

I Hrvatice su krajem devetnaestog stoljeća iskoristile mogućnost studiranja i stjecanja diplome na ciriškom sveučilištu. U ovom članku obradit ćemo Hrvatice koje su od 1874. do 1909. godine doktorirale na ciriškom sveučilištu.

⁸ Osim Nadežde Suslowe, Anne Pan i Betty Frohnstein u prve studentice na ciriškom sveučilištu još se ubrajaju Marie Vögtlin (prva Švicarka koja je studirala medicinu), Lidija Zezeman, Stefaniya Wolicka, Emilie Kempin-Sypri, Meta von Salis, Helene Druskowitz i Charlotte Ternetz. Prema *Matrikelbücher der Universität Zürich* i istraživanja u Arhivu grada Züricha.

3. Prve hrvatske studentice na Sveučilištu u Zürichu

Hrvatska u drugoj polovici devetnaestog stoljeća nije bila dovoljno razvijena zemlja da bi se moglo govoriti o masovnim radničkim pokretima, a pogotovo ne o ženskim radničkim pokretima. Prvi radnički pokreti u Hrvatskoj počeli su se formirati tijekom druge polovice devetnaestog stoljeća, u kontekstu industrijalizacije i društvenih promjena. Prvi zabilježeni štrajkovi i osnivanje radničkih udruženja na području današnje Hrvatske datiraju iz kasnih 1860-ih godina. Važno je napomenuti da su ovi rani radnički pokreti bili heterogeni i suočeni s različitim izazovima, uključujući nedostatak jedinstvene sindikalne organizacije. Njihove aktivnosti uglavnom su se sastojale od pružanja pomoći ugroženim radnicima zbog nezaposlenosti, bolesti ili drugih razloga (Pejić, 2022).

U tim hrvatskim okolnostima nije neobično to da su se prve masovnije želje za ženskim obrazovanjem javile upravo unutar srednjeg građanskog sloja. Godine 1892. godine u Zagrebu je otvoren Privremeni ženski licej, zahvaljujući kojem se djevojkama

»[...] omogućio pristup ‘muškom’ sustavu znanja, otvorio put ka ulasku na sveučilište i uključivanju u zanimanja bijelih ovratnika i stoga bi se moglo upravo taj događaj staviti na sam početak laganog procesa redefinicije uloge žene u društvu u Hrvatskoj.« (Ograjšek Gorenjak, 2006, 149)

Licej je trajao osam godina, a učenice su mogle odabrati između tri smjera: pedagoškog, latinskog i općeg.⁹ Na ciriškom sveučilištu je u

⁹ Zanimljivo je ovdje usput spomenuti kako je izgledao pristup žena sveučilištu u Zagrebu: »U Hrvatskoj su prvu akciju za puštanje žena na sveučilišne studije pokrenule 1895. godine učiteljice već spomenutog ženskog liceja u Zagrebu. Dakle, zahtjev za školovanjem žena na najvišoj razini stiže ‘odozdo’. Na razini države, tj. u nadležnom vladinom Odjelu za bogoštovlje i nastavu, izuzev pitanja osnivanja ženskog liceja u Zagrebu 1892. godine, o tome se nije raspravljalo. Učiteljice ženskog liceja zahtijevale su mogućnost pristupa visokom obrazovanju, a to je ujedno i prvi glas žena u nas o tom pitanju. Zahtjev je iznesen u molbi pet učiteljica ženskog liceja: Marije Horvat, Marije Jambrišak, Camille Lucerne, Jagode Truhelke i Natalije Wickerhauser, upućenoj 1. listopada 1895. Akademskom senatu Kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, da im se omogući da kao izvanredne slušačice pohađaju predavanja kojima bi mogle ‘dotjerati znanje iz nekih predmeta, potrebitih (...) u zvanju učiteljice’. [...] Odgovor na svoju molbu učiteljice nisu dugo čekale. Naime, već 29. listopada 1895. na prvoj redovitoj sjednici profesorskog zbora Mudroslovnog fakulteta Kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, zaključeno je, bez ikakve rasprave, da se one mogu upisati kao izvanredne slušačice te da ‘mogu slušati pojedine predmete koje žele’.« (Luetić, 2002, 172)

drugoj polovici devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća studiralo više Hrvatica. Prva hrvatska liječnica Varaždinka Milica Šviglin Čavov studij medicine započela je u Bernu, a diplomirala je u Zürichu 1893. godine. Osim nje na ciriškom sveučilištu studirale su i druge Hrvatice. Augusta Buček iz Osijeka, Savka Kolar iz Bjelovara i Emilie Lazić iz Gradiške studirale su medicinu. Katica Ivačević iz Tovarnika i Dora Mašek iz Zagreba pedagogiju, Maria Juhn iz Požege prirodne znanosti, a Ruža Saj iz Zagreba filozofiju. No samo nekoliko žena je doktoriralo na tom sveučilištu.

U ovom članku obradili smo Hrvatice koje su od 1874. godine pa do početka Prvog svjetskog rata doktorirale na Sveučilištu u Zürichu. Ove dvije godine uzete su iz dva razloga: prva godina uzeta je zato što je prva žena hrvatskog porijekla doktorirala na ciriškom sveučilištu 1874. godine, a 1914. godina uzeta je zato što je, što zbog ratnog stanja, a što zbog činjenice da su Hrvatice već neko vrijeme mogle studirati u domovini, sve manje djevojaka odlazilo na studiji u inozemstvo.

Austrijanka hrvatskog podrijetla, Helene Druskowitz, doktorirala je filozofiju 1874. godine. Filozofiju je doktorirala i Elza Kučera 1909. godine. Vera Philippović, Ada Broch i Zora Prica doktorirale su englesku književnost, a Isolde Betlheim, Zora Živković i Katica Jakšić Musulin medicinu. U daljnjem tekstu donosimo njihove bibliografije.

Helene Druskowitz rođena je kao Helena Maria Franziska Druschkovich u Hietzingu pokraj Beča 2. svibnja 1856. godine. Otac joj je bio Lorenz Druschkovich koji je najvjerojatnije potjecao s otoka Korčule u Hrvatskoj.¹⁰ Njezina majka bila je pijanistica Magdalena Maria s kojom je Helene Druskowitz imala vrlo blizak odnos tijekom života. Godine 1873. Helene Druskowitz završila je studij klavira na Bečkom konzervatoriju, a godinu dana kasnije, 1874., nakon privatne nastave, položila je maturu na Piaristengymnasiumu u Beču. U autobiografskoj drami *Unerwartet (Neočekivana)*, objavljenoj 1889. godine, napisala je da su je svi zvali »*ein Wunderkind*« (»čudo od djeteta«) (Druskowitz, 1889, 102). Nakon završene mature s majkom se preselila u Zürich gdje

¹⁰ Prikaz života i djela Helene Druskowitz temelji se na sljedećim radovima: Boršić i Skuhala Karasman (2018), Boršić (2018), Boršić i Skuhala Karasman (2022) te Boršić i Skuhala Karasman (2024) kao i prema novijim istraživanjima koje su autori ovoga teksta obavili u Arhivu kantona Zürich.

je studirala od 1874. godine. Godine 1878. doktorirala je s tezom *Don Juan bei Lord Byron. Eine litterarisch-ästhetische Abhandlung* (*Don Juan kod Lorda Byrona. Literarno-estetička rasprava*). Mentor joj je bio filozof Andreas Ludwig Kym (1822. – 1900.).

Godine 1880. Druskowitz se vratila u Beč nakon što je neko vrijeme boravila u Švicarskoj i Münchenu. U Beču je održala nekoliko javnih predavanja, uglavnom o književnim i kulturno-povijesnim temama: o Percyju Shelleyu, o indijskoj drami, o Salonu u Rambouilletu. Ova su predavanja bila uspješna i dobro posjećena te su dobila pozitivne kritike u bečkim novinama. Godine 1881. Druskowitz je upoznala austrijsku spisateljicu Marie von Ebner Eschenbach (1830. – 1916.) i postala je članicom njezinog književnog kruga zajedno s Betty Paoli (1814. – 1894.), Louise von François (1817. – 1893.) i Conradom Ferdinandom Meyerom (1825. – 1898.). Druskowitz se sprijateljila i sa švicarskom povjesničarkom i filozofkinjom Metom von Salis.

U listopadu 1884. u Zürichu je upoznala Friedricha Nietzschea. Iako je njihovo prijateljstvo započelo entuzijastično, njezino oduševljenje Nietzscheom ubrzo je splasnulo, tako da u pismu upućenom Conradu Ferdinandu Meyeru iz prosinca iste godine svoje oduševljenje Nietzscheom naziva *passion du moment*. Kap koja je prelila čašu bila je knjiga koju je Druskowitz bila objavila 1886. godine u kojoj žestoko kritizira Nietzscheovu filozofiju. Nekoliko mjeseci nakon tiskanja te knjige Nietzsche u *postskriptumu* jednom pismu vrlo pogrdno piše o njoj te je naziva »malom literarnom guskom« (Nietzsche, 1887).

Krajem 1889. godine Druskowitz je počela osjećati psihičke smetnje: povezano s time njezina pretjerana konzumacija alkohola izmakla je kontroli što je za posljedicu imalo česte agresivne ispade. Takvo ponašanje rezultiralo je boravkom u psihijatrijskim klinikama u Ybbsu i Mauer-Öhlingu. Patila je od zvučnih i vidnih halucinacija. Iz povijesti bolesti koja se čuva u St. Pöltenu, pronašli smo da je inicijalna dijagnoza bila tek šturo »ludilo« (*Verrücktheit*), dočim je kasnije dijagnosticirala paranoju. U svakom slučaju, u sanatorijima je provela preostalih dvadeset i sedam godina života. Umrla je u Mauer-Öhlingu 31. svibnja 1918. godine.

Druskowitz je objavljivala knjige u trima žanrovima. Od filozofskih tema obrađivala je problem slobode volje (Druskowitz, 1887) i, osobito, kritiku religije (Druskowitz, 1886, 1888, 1889²). Njezina za-

dnja filozofska knjiga pokušaj je metafizičko-feminističko-političke sinteze u kojoj izlaže svoju mračnu viziju ljudskog roda, preporučujući konačan kraj ljudi odvajanjem spolova (Druskowitz, 1903 ili 1905). Objavila je nekoliko literarno-biografskih monografija (Druskowitz, 1879, 1884², 1885) i jednu filozofsku (Druskowitz, 1889¹). Naposljetku, pokušala se etablirati kao spisateljica drama, no to joj nije uspjelo: od mnogih napisanih drama (Druskowitz, 1881, 1884¹, 1889³, 1890¹, 1890², 1890³, 1890⁴, 1890⁵, 1890⁶), izvedena je bila, čini se, samo jedna (Druskowitz, 1890¹).

Ada Broch rođena je 1878. godine u Zagrebu. Nakon što je 1897. godine završila Ženski licej u Zagrebu upisala se na studij »novije filologije« na Sveučilištu u Zürichu.¹¹ Godinu dana boravila je u Londonu, no vratila se u Zürich 1901. i doktorirala s tezom *Die Stellung der Frau in der angelsächsischen Poesie (Položaj žene u anglosaksonskoj poeziji)*. Njezina disertacija tiskana je 1902. godine u Zürichu. Nakon studija vratila se u Hrvatsku. Godine 1905. i 1906. boravila je u New Yorku, a kasnije u Passaicu u New Jerseyu gdje je predavala njemački na srednjoškolskoj razini u školama za djevojke iz imućnijih obitelji. O doživljaju pedagoškog rada u Americi sama je svjedočila u tekstu »Dojmovi iz New-Yorka« koji je objavljen u *Domaćem ognjištu* 1906. godine. S mlađim sestrama Milkom i Paulom u Pakracu je 1902. godine osnovala Privatnu višu djevojačku školu koja se je 1913. godine preselila u Zagreb. Godine 1925. škola je postala Privatna (mješovita) niža realna gimnazija, a 1927. godine preimenovala se je u Privatnu mješovitu gimnaziju s pravom javnosti »Udruženja za individualni uzgoj i nastavu mladeži u Zagrebu pod vodstvom dr. Ade Broch i sestara«.

Ada Broch svoje je tekstove i prijevode objavljivala u uglednim časopisima kao što su *Domaće ognjište*, *Narodne novine* i *Suvremeni*. Na engleskom jeziku napisala je putopise o Lokrumu, Dubrovniku, Trogiru i Bledu. Na engleski jezik prevela je i *Trilogiju* Ive Vojnovića (1857. – 1929.) koja je objavljena u Grazu 1921. godine. Ada Broch može se uvrstiti u prve značajnije književnice na našim područjima koje su stvarale na engleskom jeziku.

¹¹ Prikaz života i djela Ade Broch temelji se na tekstu Boršić i Skuhala Karasman (2023) te na novijim istraživanjima u Arhivu kantona Zürich.

Nadalje, držala je i tečajeve engleskog jezika za početnike i napredne učenike. Bila je među osnivačicama i prva predsjednica Udruženja za unapređivanje dječje književnosti u Zagrebu. Udruženje je osnovano 22. travnja 1922. u Zagrebu, na inicijativu nekoliko intelektualki koje su bile bivše učenice Ženskog liceja.

Uspostavom Banovine Hrvatske, kad se jedan od dvaju donesених protužidovskih zakona izravno odnosio na obrazovanje židovskih đaka i studenata, a pogotovo uspostavom protužidovske Nezavisne Države Hrvatske koja je uvela »rasne zakone«, Ada Broch, koja je bila židovskog porijekla, morala je prestati raditi i predati svoju cjelokupnu imovinu. Sklonila se u Italiju, a zatim u Švicarsku. Nakon Drugog svjetskog rata živjela je na Bledu. Nije poznata točna godina njezine smrti, no pretpostavljamo da je umrla nakon 1957. godine kada prestaje njezino dopisivanje s prijateljicom Elzom Kučerom (1883. – 1972.).

Vera Philippović rođena je 1878. godine u Zagrebu.¹² Otac Theodor bio je inspektor na kraljevskoj željeznici u Zagrebu. Osnovnu školu završila je u Zagrebu, a zatim je pohađala četverogodišnju višu djevojačku školu. Godine 1892. upisala je Ženski licej u Zagrebu gdje je 1897. godine maturirala. Iste godine upisala je na Sveučilištu u Zürichu studij engleskog i njemačkog jezika te pedagogije. Ljetni semestar 1900. godine provela je na Sveučilištu u Beču gdje je slušala predavanja austrijskog germanista Jacoba Minora (1855. – 1912.) i J. Schipperera. Zatim je 1900./1901. godinu provela na University Collegeu u Engleskoj gdje je slušala predavanja Williama Patona Kera (1855. – 1923.). Po povratku na ciriško sveučilište doktorirala je 1902. godine s tezom *Swift in Deutschland* (*Swift u Njemačkoj*), mentori su joj bili švicarski anglist Theodor Vetter (1853. – 1922.) te švicarski pisac i germanist Adolf Frey (1855. – 1920.) (Philippović, 1903, 77).

Vera Philippovich (potpisana kao Philippovich) je 1903. godine, neposredno nakon povratka sa studija u Zürichu, objavila tekst »Züriške uspomenе« (Philippovich, 1903, 6–8). Kako je tekst vrlo relevantan za ovaj rad, prenosimo veći ulomak:

»Züriško sveučilište jedno je od prvih, koje je ženskom svijetu otvorilo vrata znanosti. U drugim civilizovanim državama još danas se, kako je poznato,

¹² O Veri Philippović malo se zna. Njezin rani životopis može se pronaći na kraju njezine doktorske disertacije (Philippović, 1903, 77).

ulaže oštar prosvjet proti dozvoli, da žena sa istim pravom kojim i muški polazi predavanja na sveučilištima; tek u Zürichu, limatskoj Ateni, žena si je već stvorila čvrstu poziciju i uživa u svakom pogledu sve prednosti, koje u opće pripadaju slušaocu sveučilišta. Tamo će djevojka – u opće žena – naći poduku u potpunosti mjeri i ravnopravnost. Dakako i naravno je, da su sa istim pravima spojene i iste dužnosti. Pa to mi i hoćemo!

Kad sam se, svršivši zagrebački licej, obratila na sveučilišta u Austriji, Njemačkoj i Švicarskoj, bila je jedina züriška univerza, koja mi je odgovorila, da mogu s mojom naobrazbom i svršenim naucima na njoj biti imatrikulirana kao redovita slušateljica sa svim istim pravima i dužnostima [...] kao i muškarcu. Koliko li veselja za mene! [...] Ponajprije ugodno je tamo to, što se svaka študentkinja ne gleda kao deseto čudo, već što ona može mirno svojim putem, ne obazirući se ni na koga, što se sve čini samo po sebi razumljivim, što su gospoda već tako navikli na kolegice – i ponosom mogu reći – rado navikli; što je saobraćaj ugodan i neusiljen. Uvidili su, da imade među djevojkama zaista onakovih, koje kod viših nauka imaju samo jednu misao: steći što veće znanje i time samostalnost, – što više mjesto u socijalnom životu, koje im pravom dolikuje, dakako ako one sa svoje strane opet odgovaraju svim pravednim zahtjevima. [...]

Sa sviju strana svijeta dolaze djevojke i gospode na zürišku univerzu. Najviše je posjećen medicinski fakultet, a među njima opet ponajviše ih je Ruskinja. Do stotinu ih polazi predavanja, no pošto mnogima manjka potpuna naobrazba, nisu sve odmah imatrikulirane, kad započnu svoje nauke, već se jednu, dvije godine pripravljaju za zürišku maturu, a ova je udešena napose za strance, koji bez dovoljnih nauka dolaze onamo i žele biti primljeni kao redoviti slušatelji. [...]

Od inih slavenskih država častan je broj Bugarkinja, koje najviše odabiru pedagogiju i filozofiju, jer ih sama država tamo šalje, da si uzgoji vrle pedagoškinje, koje će zemlji opet uzgojiti vrle sinove i kćeri. Srpskinja, Poljakinja, Českinja i – last not least – naših Hrvatica ima također u lijepom broju, koje se posvećuju raznolikim strukama i zaista ponosom mogu reći, da šire lijep glas o slavenskih narodima. [...]

Šarena je to i buna slika crnokosih Slavenka i plavih Germanka; no koliko se razlikuju svojom narodnošću, toliko se razlikuju svojom dobom. Nije svaka djevojka bila tako sretna, kao nekolicina nas, da je neprekidno mogla nastavljati svoje nauke. Bile su to prije drugačije prilike, pa i sada nije još u tom pogledu svagdje jednako i tako se događa, da je mlada, zanosna duša prisiljena odreći se svoje najmilije ideje, daljnjih viših nauka i da mora odmah započeti borbu za život. Do sad jedno je učiteljstvo zadalo djevojci samostalnosti i zaslužbe. Pa tako se nađe mnoga gospođica i gospoda, koja već u starijim godinama, pošto se je toliko zaštedila, a još nije izgubila u borbi života onu težnju za višom naukom, može sada iza mnogih godina rada i susprezanja oživotvoriti svoju nekadašnju misao i želju.«

Vera Philippović vratila se u Hrvatsku 1903. gdje je bila je aktivna u Udruzi učiteljica kraljevina Hrvatske i Slavonije, no već 1904. godine ima bečku adresu nakon čega joj više nismo pronašli traga.

Isolde Betlheim rođena je 6. listopada 1883. godine u Koprivnici. Otac joj je bio Arnold Betlheim koji je bio direktor banke u Koprivnici. Završila je Ženski licej u Zagrebu, nakon čega je upisala Medicinski fakultet Sveučilišta u Zürichu 1902. godine. Tri godine kasnije, to jest 1905. godine, napustila je ciriško sveučilište i studij je nastavila u Berlinu. No u Zürich se vratila 1906. godine gdje je 1907. godine doktorirala s tezom *Dystrophia musculorum progressiva et Pseudohypertrophia bei Kindern (Dystrophia musculorum progressiva et Pseudohypertrophia kod djece)*. Mentor joj je bio Oscar Wyss (1840. – 1918.).¹³ Nakon ciriških dana ne pronalazimo više tragova o njoj.

Katarina (Katica) Jakšić Musulin rođena je 27. listopada 1883. godine u Glini.¹⁴ Završila je Ženski licej u Zagrebu, a studij medicine u Zürichu započela je 1902. godine. Doktorirala je 1908. godine s tezom *Ein Beitrag zur Casuistik des Narbenkrebses (Prilog o kazuistici raka ožiljaka)*. Preselila se u Graz gdje je, nakon položenog drugog i trećeg rigorozuma, nostrificirala doktorat, no čini se da je ubrzo napustila Graz. Jedini trag o njoj vodi u Sarajevo gdje je boravila kao liječnica 1913. godine.

Elza Kučera bila je prva Hrvatica rođena u Hrvatskoj koja je doktorirala filozofiju.¹⁵ Ujedno je bila i prva Hrvatica eksperimentalna psihologinja, prva knjižničarka i prva javna službenica u Hrvatskoj. Rođena je 1883. godine u Vinkovcima. Pohađala je Ženski licej u Zagrebu od 1894. do 1902. godine. Obrazovanje je nastavila na bečkom i zagrebačkom sveučilištu, a 1905. godine otišla je u Zürich gdje je studirala specijalnu filozofiju, psihologiju i povijest umjetnosti. Na ciriškom sveučilištu doktorirala je 1909. godine s tezom *Die Erkenntnistheorie von Thomas Brown: eine historische Studie (Spoznajna teorija Tho-*

¹³ Ima malo izvora o Isoldi Betlheim. Osim njezina doktorata (Betlheim, 1907), poneke podatke pronašli smo u Arhivu kantona Zürich.

¹⁴ O Katarini Jakšić Musulin pronašli smo, osim njezine disertacije (Jakschits-Musulin, 1908) samo jedan izvor (Aigner, 1979).

¹⁵ Prikaz života i djela Elze Kučere temelji se na knjizi Boršić i Skuhala Karasman (2024²) te na novijim istraživanjima u Arhivu kantona Zürich.

masa Browna: povijesna studija), a mentor joj je bio njemački filozof i psiholog Gustav Störing (1860. – 1946.). Bila je marljiva studentica i iz pisma koje je Katica Ivačević 5. prosinca 1909. godine uputila Elzi Kučeri saznajemo da je studij u Zürichu bio dobro organiziran te nije previše opterećivao studente i studentice: »Polazim marljivo predavanja i vrlo se veselim što mi se ne čini tako teško kako sam si prije zamišljala« (Kučera, 1972, R 4770b).

Godine 1909. zaposlila se u Sveučilišnoj i kraljevskoj knjižnici u Zagrebu. U Knjižnici je radila sve do umirovljenja 1944. godine. Godine 1909. u obiteljskoj kući u Jurjevskoj ulici 14 uredila si je mali laboratorij u kojem je provodila eksperimente sa svojim ispitanicima. No zbog početka Prvog svjetskog rata 1914. godine zatvorila je laboratorij. Predano je proučavala osnovne teme iz psihologije kao što je inteligencija, volja, voljno djelovanje. Našim prilikama prilagodila je Binet-Simonov test, a okušala se i kao asistentica na fakultetu, od 1933. do 1936. godine sudjelovala je u izvođenju vježbi na Katedri za eksperimentalnu psihologiju Sveučilišta u Zagrebu. Sa svojim kolegicama sa studija provodila je ispitivanja o karakteristikama naroda, no rezultati tih ispitivanja na žalost nisu nikad objavljeni. Njezina doktorska disertacija iz filozofije bila je objavljena kao knjiga 1909. godine. To je jedino njezino objavljeno djelo iz filozofije. No u njezinim radovima teško je jasno odvojiti filozofiju od psihologije. Od 1924. do 1930. godine organizirala je u Zagrebu filozofske kolokvije po uzoru na kolokvije kojima je prisustvovala za vrijeme boravka u Bonnu. Rezultat tih kolokvija bilo je osnivanje *Revije za filozofiju i psihologiju* 1927. godine koja je doživjela samo jedno izdanje. Glavni urednik bio je filozof Albert Bazala. Umrla je u Zagrebu 22. lipnja 1972. godine.

Ovdje možemo spomenuti i **Zoru Prica**, Srbijanku rođenu u Senju 1883. godine.¹⁶ U Glini je išla u osnovnu školu, zatim je djevojačku školu (Höhere Töchterchule) pohađala u Somboru, a maturirala je na Ženskom liceju u Zagrebu 1901. godine. Godine 1902. započela je studij novije filologije i pedagogije na ciriškom sveučilištu. Ljetni seme-

¹⁶ Izvor za njezin život do 1908. godine jest autobiografija u njezinoj objavljenoj doktorskoj disertaciji (Prica, 1901, [60]) i rukom napisan »Lebenslauf« iz Arhivu kantona Zürich (sign. U 109.7.525). Treba napomenuti da se njezin objavljen životopis razlikuje od rukopisnog iz Arhiva. U našem smo se prikazu vodili rukopisnim izvorom.

star 1903. godine provela je na University Collageu u Londonu gdje je slušala predavanja poznatog škotskog profesora engleske književnosti Williama Patona Kera (1855. – 1923.). U jesen iste godine vratila se u Zürich gdje je položila stručni ispit za učiteljicu 1904. godine. Godine 1905. dva je semestra boravila na bečkom sveučilištu, a početkom 1906. godine vratila se u Zürich. Doktorirala je 1908. godine s tezom *Daniel Defoe's Robinson Crusoe und Robert Paltock's Peter Wilkins* (Robinson Crusoe *Daniela Defoea* i Peter Wilkins *Roberta Paltock*) pod mentorstvom Theodora Vettera.

Nakon boravka u Münchenu otišla je u Beograd gdje je vrlo aktivno sudjelovala u kulturnom i umjetničkom životu. Sa svojom dugogodišnjom prijateljicom, filozofkinjom i važnom plesnom umjetnicom, Magom Magazinović (1882. – 1968.), osnovala je Školu za recitaciju, estetičku gimnastiku i strane jezike 1910. godine (Magazinović, 2000, 284–288). Objavljivala je u ženskom časopisu *Ženski svet* i sudjelovala je u uređivanju zbornika *Srpkinja: njen život i rad, njen kulturni razvitak i njena narodna umetnost do danas* 1913. godine u kojem je i sama objavila nekoliko tekstova o istaknutim ženama. Tijekom Drugog svjetskog rata, prema osobnim sjećanjima njezina unuka, iskoristila je svoje dobro znanje njemačkog jezika da bi izborila slobodu za neke svoje zatočene prijatelje. Nakon rata osiromašila je i živjela sa sinom i njegovom obitelji do smrti 1970. godine (Nakaniši, 2024).

Zora Živković rođena je 2. prosinca 1886. godine u Nijemcima.¹⁷ Završila je Ženski licej u Zagrebu. Godine 1906. upisala se je na prirodoslovne znanosti na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zürichu na kojem je završila početne studije. Godinu dana kasnije, 1907. godine, nastavila je studirati na istom sveučilištu anatomiju, a izgleda da je neko vrijeme boravila u Ženevi. Doktorirala je godine 1911. na Medicinskom fakultetu u Zürichu s temom *Über die Zahl der eosinophilen Leucocyten im Blute gesunder Säuglinge* (*O broju eozinofilnih leukocita u krvi zdrave dojenčadi*). Katica Ivačević u svom pismu iz 1910. godine Elzi Kučeri spominje kako se često druži s gđicom Živković, Hrvaticom koja joj je bila vrlo draga (Kučera, 1972, R 4770 b).

¹⁷ Jedini izvor za njezin život i obrazovanje je podatak o upisu na Sveučilište u Zürichu koji se čuva u *Matrikelbücher der Universität Zürich*.

4. Zaključak

Među ženama koje su iskoristile mogućnost studiranja i doktoriranja na ciriškom sveučilištu bile su i Hrvatice. Neke od njih diplomirale su na tom sveučilištu, nekolicina ih je doktorirala, a neke su na ciriškom sveučilištu proboravile nekoliko semestara ili kraće. Dok za neke imamo više podataka o njihovim životima nakon završetka studija, za druge posjedujemo samo šture informacije na temelju službenih fakultetskih dokumenata koji sežu tek do završetka studija. Razlozi zbog čega je tako različiti su: neke nisu bile aktivne u javnom životu nakon studija u Zürichu, neke su nastavile život u nekoj drugoj europskoj zemlji, udale se i promijenile prezime ili su pak prerano preminule. Svima njima koje su doktorirale na ciriškom sveučilištu, osim Helene Druskowitz, zajedničko je to da su prije odlaska na studij završile Privremeni ženski licej u Zagrebu. Nadalje valja spomenuti da su neke hrvatske studentice ostale u kontaktu i nakon što su završile studije u Zürichu. Elza Kučera bila je bliska prijateljica s Adom Broch, a dopisivala se je s drugim studenticama iz Züricha: Katicom Ivačević i Katicom Jakšić Musulin.

Premda je godine 1901. zagrebačko sveučilište otvorilo svoja vrata ženama, poneke su Hrvatice i dalje odlazile na studij u Zürich. Razlogu tomu je vjerojatno taj da su okolnosti studiranja, kao i atmosfera među studentima i studenticama te odnosi s profesorima, bili ugodniji nego na drugim srednjoeuropskim sveučilištima: ciriško sveučilište je od svih sveučilišta u srednjoj Europi imalo najviše iskustava s upisima žena kao redovnih studentica pa ih se početkom dvadesetog stoljeća više nije doživljavalo kao neku aberaciju ili eksperiment s neizvjesnim ishodom.

Literatura

- Aigner, Reihhold (1979), »Die Grazer Ärztinnen aus der Zeit der Monarchie«, *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*, br. 70, str. 45–70.
- Albisetti, James C. (1982), »The Fight for Female Physicians in Imperial Germany«, *Central European History*, sv. 15, br. 2, 99–123. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/4545953>. [23. 3. 2025.]
- Betlheim, Isolde (1907), *Dystrophia musculorum progressiva et Pseudohypertrophia bei Kindern*, Zürich – Selnau: Buchdruckerei Gebr. Leemann & Co.
- Bischoff, Theodor L. W. (1872), *Das Studium und die Ausübung der Medicin durch Frauen*, München: Literarisch-artistische Anstalt (Th. Riedel).

- Böhmert, Viktor (1871), »Das Studium der Frauen an der Universität Zürich«, u: Jenny Kirsch (ur.), *Der Frauen-Anwalt*, Berlin: Otto Löwenstein, str. 16–25.
- Bonner, Thomas N., (1988), »Pioneering in Women's Medical Education in the Swiss Universities 1864—1914«, *Gesnerus*, br. 45, str. 461–474.
- Boršić, Luka i Skuhala Karasman, Ivana (2018), »Uznemireni život Helene Druskowitz«, u: Boršić, Luka i Skuhala Karasman, Ivana (ur. i prev.), *Helene Druskowitz: Pesimistične kardinalne postavke*, Zagreb: Naklada Jurčić, str. 17–24.
- Boršić, Luka (2018), »Helene Druskowitz i Friedrich Nietzsche«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, sv. 44, br. 88, str. 395–426.
- Boršić, Luka i Skuhala Karasman, Ivana (2022), »Some Philosophical Aspects of Elza Kučera«, *Disputatio philosophica*, br. 24/1, str. 93–106.
- Boršić, Luka i Skuhala Karasman, Ivana (2023), »Pedagoški rad sestara Broch«, *Nova prisutnost*, sv. 21, br. 1, str. 133–148.
- Boršić, Luka i Skuhala Karasman, Ivana (2024), »A Pperson as the Epitome of all Forces – Helene Druskowitz's Compatibilist Answer to the Free Will Dilemma«, u: Hagengruber, Ruth E. (ur.), *Teaching Women Philosophers. Ideas and Concepts from Women Philosophers' Writings Over 2000 Years*, Cham: Springer, str. 153–169.
- Boršić, Luka i Skuhala Karasman, Ivana (2024²), *Dr. Elza Kučera*, Zagreb: Institut za filozofiju.
- Broch, Ada (1902), *Die Stellung der Frau in der angelsächsischen Poesie*, Zürich: Druck von Zürcher und Furrer.
- Bulger, Raymonde Albertine (1997), »Les Démarches et l'exploit de Julie Victoire Daubié, Première 'Bachelière' de France, à Lyon, Sous Le Second Empire«, *The French Review*, sv. 71, br. 2, 204–212. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/398663>. [23. 3. 2025.]
- Bussemer, Herrad-Ulrike (1985), *Frauenemanzipation und Bildungsbürgertum: Sozialgeschichte der Frauenbewegung in der Reichsgründungszeit*, Basel: Beltz.
- Davies, Emily (1866), *The Higher Education of Women*, London: A. Strahan.
- Druskowitz, Helene [René, E.] (1881), *Sultan und Prinz*, Wien: Wallishausser'sche Buchhandlung.
- Druskowitz, Helene [René, Erich] (1884¹), *Der Präsident vom Zither-Club*, Dresden – Blasewitz: Alwin Arnold.
- Druskowitz, Helene (1884²), *Percy Bysshe Shelley*, Berlin: Robert Oppenheim.
- Druskowitz, Helene (1885), *Drei englische Dichterinnen*, Berlin: Robert Oppenheim.
- Druskowitz, Helene (1886), *Moderne Versuche eines Religionsersatzes*, Heidelberg: George Weiß.
- Druskowitz, Helene (1887), *Wie ist Verantwortung und Zurechnung ohne Annahme der Willensfreiheit möglich?*, Heidelberg: Georg Weiß.

- Druskowitz, Helene (1888), *Zur neuen Lehre*, Heidelberg: Georg Weiß.
- Druskowitz, Helene (1889¹), *Eugen Dühring. Eine Studie zu seiner Würdigung*, Heidelberg: Georg Weiß, Heidelberg.
- Druskowitz, Helene (1889²), *Zur Begründung einer überreligiösen Weltanschauung (Obrazloženje nadreligioznog svjetonazora, to je ponovno izdanje knjige Zur neuen Lehre iz 1888. godine)*, Heidelberg: Georg Weiß, Heidelberg.
- Druskowitz, Helene (1889³), *Aspasia*, Dresden: Rudolph Petzold. (Ova drama objavljena je sljedeće godine pod naslovom *Die Emancipations-Schwärmerin* zajedno s trima drugim dramama.)
- Druskowitz, Helene (1890¹), *Die Emancipations-Schwärmerin*, Dresden: Rudolf Petzold.
- Druskowitz, Helene (1890²), *Er doziert*, Dresden: Rudolf Petzold.
- Druskowitz, Helene (1890³), *Eisamkeit – das einzige Glück*, Dresden: Rudolf Petzold.
- Druskowitz, Helene (1890⁴), *Unerwartet*, Dresden: Rudolf Petzold.
- Druskowitz, Helene (1890⁵), *Die Pädagogin*, Leipzig: Metzger & Wittig.
- Druskowitz, Helene (1890⁶), *International*, Leipzig: Metzger & Wittig, Leipzig.
- Druskowitz, Helene (1903 ili 1905), *Pessimistische Kardinalsätze. Ein Vademecum für die freiesten Geister*, Wittenberg: Herrosé Ziemsen.
- Dyhouse, Carl (1995), *No Distinction of Sex? Women in British Universities, 1870–1939*, London: College Press.
- Franjčić, Josipa i Redakcija (2013), »Kveder, Zofka«, *Hrvatski biografski leksikon (1983–2024)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/kveder-zofka>. [24. 3. 2025.]
- Geschichte des Frauenstudiums*. Dostupno na: https://www.unibe.ch/universitaet/portraet/geschichte/geschichte_des_frauenstudiums/index_ger.html. [24. 3. 2025.]
- Govoni, Paola (2009), »Donne in un mondo senza donne«: Le studentesse delle facoltà scientifiche in Italia (1877–2005)«, *Quaderni storici*, br. 130, str. 218–225.
- Hermann, Ludimar (1872), *Das Frauenstudium und die Interessen der Hochschule Zürich*, Zürich: Orell, Füssli & Co.
- Jakschits-Musulin, Katharina (1908), *Ein Beitrag zur Causistik des Narbenkrebses*, Zürich: Leemann, Verlag der »Academia«.
- Jurišić, Šimun i Redakcija (2005), »Iskra-Kršnjavi, Štefa«, *Hrvatski biografski leksikon (1983 – 2024)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/iskra-krsnjavi-stefa>. [24. 3. 2025.]
- Kohut, Adolf (1889), »Zwei Fräuleins Doctor«, *Im Boudoir, Beiblatt der Wiener Mode*, II/17, 21–22.
- Kramer, Rita (1976), *Maria Montessori: A Biography*, Chicago: University of Chicago Press.

- Kučera, Elza (1972), *Ostavština*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.
- Lange, Helene (1889), *Frauenbildung*, Berlin: Dehmigke's Verlag.
- Le Petit Journal* od 14. srpnja 1868. godine, str. 2. Dostupno na: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k590072b/f2.item#>. [24. 3. 2025.]
- Luetić, Tihana (2002), »Prve studentice Mudroslovnog fakulteta kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu«, *Povijesni prilozi*, 21(22), 167–207.
- Magazinović, Mago (2000), *Moj život*, Beograd: Clio.
- Matrikelbücher der Universität Zürich*. sign. STAZH UU 24.1–2 i UU 24a.1–15, Dostupno na: <https://www.matrikel.uzh.ch/active/static/sources.htm>. [14. 1. 2025.]
- Matriky Univerzity Karlovy*. Dostupno na: <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1662070835117222/1/?lang=en>. [23. 3. 2025.]
- Mazón, Patricia (2003), *Gender and the Modern Research University: The Admission of Women to German Higher Education, 1865–1914*, Stanford: Stanford University Press.
- Nakaniši, Branka (2024), »Život posvećen znanju, pravdi i otadžbini: zaboravljena Zora Prica Krstić, prva žena sa titulom doktora nauka u Srbiji i među prvima na Balkanu«. Dostupno na: <https://www.novosti.rs/kultura/dodatak-kultura/1437009/zivot-posvecen-znanju-pravdi-otadzbin-i-zaboravljena-zora-prica-krstic-prva-zena-titulom-doktora-nauka-srbiji-medju-prvima-balkanu#>. [2. 2. 2025.]
- Nietzsche, Friedrich, »Brief an Carl Spitteler: 17/09/1887.«. Dostupno na: eKGWB/BVN-1887,914, <http://www.nietzschesource.org/#eKGWB/BVN-1887,914>. [4. 1. 2025.]
- Ograjšek Gorenjak, Ida (2006), »Otvaranje Ženskog liceja u Zagrebu«, *Povijest u nastavi*, br. 8, 147–176.
- Ograjšek Gorenjak, Ida (2022), »Ženska povijest na valovima feminizma«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 54 (1), str. 165–200.
- Pejić, Luka (2022) »Pregled prvih radničkih borbi na području Hrvatske (1869. – 1914.)«, u: Višić Maroje i Artić, Miroslav (ur), *Sindikati između rada i kapitala*, Zagreb: Durieux, 2022, str. 221–266.
- Philippovich, Vera (1903), »Zürische uspomene«, *Domaće ognjište*, br. 3/1, str. 6–8.
- Philippović, Vera (1903), *Swift in Deutschland*, Agram: Dionička tiskara.
- Prca, Zora (1909), *Daniel Defoe's Robinson Crusoe und Robert Paltock's Peter Wilkins*, Budapest: Serbische Buchdruckerei.
- Rehm, Hermann (1901), *Frauenstudium. Vortrag gehalten auf dem II. bayerischen Frauentag zu Nürnberg am 12. April 1901*, Ansbach: Druck und Verlag von C. Brügel & Sohn.
- Ricci, Cristina (2022), *Vita e battaglie della prima avvocat italiana, pioniera dell'emancipazione femminile*, Torino: Graphot & LAR Editori.

- Rogger, Franziska i Bankowski, Monika (2010), *Ganz Europa blickt auf uns! Das schweizerische Frauenstudium und seine russischen Pionierinnen*, Baden: Verlag für Kultur und Geschichte.
- Rowold, Katharina (2010), *The Educated Woman: Minds, Bodies, and Women's Higher Education in Britain, Germany, and Spain, 1865–1914*, New York: Routledge.
- von Scheel, Hans (1873), *Frauenfrage und Frauenstudium*, Jena: Friedrich Mauke'sche Officin (zasebni otisak iz *Hildebrand's Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, sv. XXII, 1 bilježnica).
- Stücklen, Gerta (1916), *Untersuchung über die soziale und wirtschaftliche Lage der Studentinnen*, Göttingen: Dietrich'sche Universitäts-Buchdruckerei W. Fr. Kaestner.
- Verzeichnis promovierter Frauen an der Universität Wien, 1897–1923. Dostupno na: <https://fedora.phaidra.univie.ac.at/fedora/get/o:104996/bdef:Asset/view>. [23. 3. 2025.]
- Zimmermann, Susan (2006), »Glücklich, Vilma (1872–1927)«, u: De Haan, Francisca; Daskalova, Krassimira i Loufti, Anna (ur.), *A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms – Central, Eastern, and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*, Budapest, New York: Central European University Press, str. 162–165.

THE FIRST CROATIAN WOMEN STUDENTS AT THE UNIVERSITY OF ZURICH

Luka Boršić, Ivana Skuhala Karasman

The movement of middle and upper-class women demanding higher education as a path to emancipation, which ideologically began in the eighteenth century, became increasingly stronger and more organized during the nineteenth century. The University of Zurich allowed women to study in 1864, making it one of the first universities to open its doors to women. Besides Swiss women, foreign women who could not yet enroll as regular students in their own countries also studied there. Among them were Croatian women. The article discusses Croatian women who earned their doctorates at the University of Zurich from 1874 until the beginning of World War I. Helene Druskowitz and Elza Kučera earned doctorates in philosophy. Vera Philippović, Ada Broch, and Zora Prica earned doctorates in English literature, while Isolde Betlheim, Zora Živković, and Katika Jakšić Musulin earned doctorates in medicine.

Keywords: higher education; University of Zurich; women; Croatian women